

Bielak, Agata

Ludowy kult świętych w północnej Rosji

Etnolingwistyka 21, 324-325

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

LUDOWY KULT ŚWIĘTYCH W PÓŁNOCNEJ ROSJI

Andrej Moroz, *Svjatye russkogo severa*, Moskwa: OGI, 2009, 528 s.

Tematem monografii Andrieja Moroza jest ludowy kult świętych, czczonych na północy Rosji (obwód archangielski, rejon kargopolski; obwód twerski, rejon ostaszkowski; obwód jaroślawski, rejon peresławski i borisoglebski). Wybór obszaru badań nie był przypadkowy, gdyż to właśnie na północy Rosji powstało wiele żywotów i legend o świętych, które przetrwały w tradycji ustnej do czasów współczesnych.

Autor podjął w swej pracy kilka zagadnień, m.in. kwestie rozumienia świętości w kulturze tradycyjnej, specyfikę kultu „miejscowych” świętych, a także relacje między ludowym i cerkiewnym ich wizerunkiem. Poza zakresem zainteresowań autora znalazło się wielokrotnie opisywane w literaturze przedmiotu (m.in. przez Borysa Uspieskiego) zagadnienie dziedziczenia cech pogańskich bogów przez świętych chrześcijańskich.

Książka składa się z dwóch rozdziałów i dodatku. W rozdziale pierwszym, zatytułowanym *Ludowa hagiografia jako część kultury tradycyjnej*, autor podkreśla, że chrześcijaństwo wywarło znaczący wpływ na kulturę ludową i tradycyjny obraz świata. Nosiciele kultury ludowej zaczęli czcić wielu świętych nieuznawanych przez chrześcijaństwo. W legendach ludowych świętymi są zarówno wybrańcy Boga, od urodzenia obdarzeni wyjątkowymi cechami, jak też ci, którzy swoim przykładowym życiem zasłużyli na świętość i zostali wzięci do nieba. Jak pokazuje autor, święci mogą też posiadać cechy ludzkie, nawet negatywne, m.in. podstępność, kłótniwość, nieprawdomówność, chciwość czy lenistwo, ujawniające się przeważnie w kontaktach z innymi świętymi (potwierdzają te cechy np. legendy o świętym Mikołaju i Kasjanie). Święci z północnej Rosji przeciwstawiają się też postaciom mitologicznym na zasadzie czysty–nieczysty, swój–obcy.

W rosyjskiej kulturze ludowej świętych nie postrzega się jako ludzi zmarłych – legendy ludowe z reguły nie zawierają informacji o ich

śmierci. W ludowej hagiografii święty często przedstawiany jest jako żebrak, który prosi o jedzenie lub nocleg. Fakt przebywania świętego w określonej miejscowości jest utrwalany w jej nazwie.

Według ludowych przekonań święci wymagają od ludzi szacunku i powstrzymania się od pracy w poświęcone im dni – nieposłusznych karzą burzą lub przeklinają. Dzień świętego należy uczcić, aby nie powodować jego cierpienia lub cierpienia Chrystusa. W tym celu trzeba respektować pewne zakazy (np. pieczenia w dzień świętej Barbary). Słowa i gesty świętych mają moc sprawczą: ich przekleństwa wywierają wpływ na całe życie człowieka, za sprawą świętych w miejscu, gdzie uderzyli nogą lub ręką o kamień, pojawia się źródło, którego woda ma niezwykle właściwości. Taka woda, uważana za świętą, jest wykorzystywana do mycia, leczenia chorób i kropienia domów. Zarówno źródła, jak i kamienie ze śladami stóp świętych, miejscowa ludność otacza kultem, czego przejawem są pielgrzymki. Cześć oddaje się również ikonom przedstawiającym świętego. Aby skierowana do świętego prośba o uzdrowienie z określonych chorób została wysłuchana, na ikonach wiszane są elementy ubrań (np. chustki, gdy choroba dotyczy głowy, rajstopy – w przypadku dolegliwości nóg).

Rozdział drugi został poświęcony ludowym żywotom pięciu świętych: Aleksandra Oszewińskiego, Kiryła Czełnogorskiego, Niła Stołobenskiego, Nikity Stołpnika i Irinarcha Zastownika.

Aleksander Oszewiński to święty z XIV wieku, bohater wielu legend i opowieści, przedstawiany jako starzec. To właśnie jemu przypisuje się założenie klasztoru w wiosce Oszewiensk, budowę wielu cerkwi i kaplic oraz działania niezwykle: za jego sprawą ziemia otwierała się, a woda chowała pod ziemię.

Kirył Czełnogorski żył na przełomie XIII i XIV wieku. Mieszkał w jamach. Wedle legend, święty ten ukarał ślepotą złodziei, którzy chcieli ukraść pieniądze ukryte za jego obrazem. Wedle ludowej hagiografii, zarówno Aleksander Oszewiński, jak też Kirył Czełnogorski wchodzili w konflikt z mieszkańcami wsi, do któ-

rych przybywali. Niekiedy rzucali na nich nawet kłatwy.

Prezentowany w publikacji kolejny święty to Nił Stołobenski, asceta żyjący na przełomie XV i XVI wieku. Mieszkał w pieczarze. W legendach ludowych wydarzenia z jego życia są zbieżne z życiem Kiryła Czelnogorskiego. Mieszkańcy wsi chcieli go ograbić i wygnać. Za karę stracili wzrok i odzyskali go za sprawą świętego. Liście i gałązki dębu rosnącego w miejscu, gdzie przebywał święty, wykorzystywane są jako środek leczniczy: sporządza się z nich napar lub pociera się liśćmi bolące miejsca.

Nikita Stołpnik, uznawany jest za męczennika (przypuszczalnie z XII wieku). Zgodnie z przekazami, święty ten początkowo wiódł grzeszne życie, ale nawrócił się i sam zadał sobie pokutę: rozebrany do naga zanurzył się w błocie, aby gryzły go komary. Data jego śmierci – szóstego czerwca – uważana za początek aktywności komarów.

Irinarch Zatwornik, zmarły w 1616 roku, to pustelnik rostowski, uzdrowiciel chorych i opętanych. Wedle wierzeń, ziemię z jego mogiły wsypano do wody, dzięki czemu woda nabrała specjalnych właściwości, służyła do picia i mycia się.

Już z tego krótkiego przeglądu wynika, że książka Andreja Moroza jest ważnym opracowaniem z zakresu ludowego kultu świętych, szczególnie dlatego, że dotyczy postaci mało znanych. Zaletą publikacji są także wnikliwe analizy, oparte na bogatym materiale i odniesienie do ustaleń różnych badaczy, m.in. takich jak: Olga Bielowa, Nikita Tołstoj, Swietłana Tołstojowa, Borys Uspienski, Ludmiła Winogradowa. Na uwagę zasługuje również odwoływanie się do obszernej literatury przedmiotu. Cenne dopełnienie pracy stanowi dodatek zawierający fragmenty legend o świętych, którym został poświęcony drugi rozdział omawianej książki.

Agata Bielak